

MUZEJ NARONA U VIDU POKRAJ METKOVIĆA

Povijesni pregled

Vid, negdašnja Naron, nalazi se 4 km sjeverozapadno od Metkovića, na osamljenom brežuljku usred ravnoga močvarnog terena, na obali riječice Norin koja se nekoliko kilometara nizvodno ulijeva u Neretvu. Naronu kao naselje u 4. st. pr. Kr. prvi put u povijesnim izvorima spominje Pseudo Skilak koji tvrdi da je Neretva plovna do pristaništa (emporija), a sigurno je da se radi o Naroni. Zna se, naime, da je Neretva u ovome dijelu ravnice nadomak ušća često mijenjala svoje korito te da je tada protjecala kroz današnji Vid. Nedugo ju potom spominje i Strabon koji kaže da su u Naroni grčki trgovci prodavali keramičke proizvode. Ovdje su u prapovijesnom razdoblju bili i Iliri jer su tragovi gradinskih naselja uočeni na brežuljku iznad Vida, a ima ih i po okolnim brdima. Vjerojatno su najprije u dolini plodne rijeke bili Daorsi, koje su potisnuli najprije Ardijejci, a potom i Delmati.

Potpuno je nejasno podrijetlo naziva Neretva, Naron, i Norin. Uočeno je da su stari Hrvati u novoj postojbini preuzimali imena rijeka koje su dužlje od 50 km (Neretva je duga 218 km i izvire ispod Jabuke u Bosni i Hercegovini). Stoga se radi o drevnom imenu koje je grčki glasilo Naron, a latinski Naro. Stari je austrijski jezikoslovac A. Mayer hidronim Naro svrstao u ilirske osnove na ner i nar, koje znače roniti (noriti) odnosno gnjuriti. Stoga bi naziv zapravo značio – ponornica. Međutim ta se osnova i u praslavenskom jeziku nalazi u istom značenju, a i danas se sreće u gotovo svim slavenskim jezicima. Štoviše u Poljskoj postoji rijeka Neretwa, u Letoniji Nerēta, u Litvi Neretā, u Bugarskoj Neretska reka, a prtok Peka u Srbiji naziva se Neretvica.

NARONA MUSEUM IN VID NEAR METKOVIĆ

An Augusteum with 16 marble sculptures was discovered ten years ago in the scope of archaeological explorations conducted in the village of Vid near Metković. The Roman sculptures found in the Augusteum are the best preserved Roman artefacts of this type and have so far been exhibited in many European cities. The decision was made to build on this spot a museum where the current and future archaeological finds from Naron would be displayed. The designer of the museum succeeded in incorporating quite nicely this relatively big building into the restricted rural setting. The visitors will be passing above the artefacts that will in most cases be located in the very spot they used to occupy two thousand years ago. The construction of this museum, ranked among capital cultural buildings in Croatia, is advancing quite well and the building is due for completion by August 2006. This will be followed by the arrangement and preparation of artefacts, so that the new museum is to open its doors to first visitors in 2008.

Grci nisu ostavili mnogo tragova, tek okrugle kule u gradskim zidinama i nekoliko nadgrobnih stela iz helenističkog razdoblja. Rimljani su se na ovom prostoru učvrstili za rimsko-ilirskih ratova, a u Naroni je, ili u njezinoj blizini, postojao i rimski vojni logor kao baza za ratove protiv Delmata. U početku je Naron zajednica rimskih građana (conventus), potom općina (municipij), da bi najvjerojatnije za vladavine Julija Cezara (1. st. pr. Kr.) postala rimska kolonija (Colonia Iulia Naron) s punim rimskim građanskim pravom. Tada se u središtu grada podižu trg (forum) s javnim zgradama, poput hrama, kurije i sl., a čini se da je i neizbježni amfiteatar bio izvan grada.

Naron je bila u provinciji Dalmaciji središte Naronitanskog konventa, dakle sudsko i upravno središte jedne regije koja se pružala od rijeke Cetine na zapadu i u unutrašnjosti Bosne istočno od Vrbasa, a na istoku je prelazila Drinu te uključivala sadašnju Crnu Goru i veći dio primorske Albanije. Naronski ager (zemljište u gradskom vlasništvu) graničio je na obali s agerom Salone (blizu Makarske), u unutrašnjosti s agerom Novae (Runovići pokraj Imotskog), zahvaćao Ljubuški i Čapljinu, grani-

čio s agerom Diluntuma (Stolac) i na jugu zahvaćao Ston i Pelješac do granice s agerom Epidaura. Grad Naron se vjerojatno protezao i na veći dio sadašnjega močvarnog prostora, jer se pouzdano zna da su napolavine u međuvremenu podignule razinu riječnog toka. Prometnicama je bio povezan sa Salonom i Epidaurum, kuće su se podizale od tesana kamena i opeke, a pokrov od cigle uvezio se iz Italije.

U Naroni je pronađeno više od trista raznovrsnih rimskih spomenika – svećanih, javnih, privatnih i nadgrobnih. Na njima se spominju mnogi članovi gradske uprave, vojni dužnosnici i dalmatinski carski namjesnik Publius Cornelius Dolabella. Četrdesetak ih je ugrađeno u Ereševu kulu, a ostali su u Arheološkoj muzejskoj zbirci u Vidu, Arheološkom muzeju u Splitu i na drugim mjestima. Pronađeni su mnogi primjerci novca, od republikanskog do onoga kojega su kovali gotovo svi carevi, te vrijedni primjerci zlatnog nakita.

U Naroni su se širili i štovali brojni poganski kultovi: Jupitera, Eskulapa, Merkura, Marsa, Fortune, Dijane, Cerere, Neptuna, Mitre i Libera. Bilo je i orijentalnih božanstava, po-

put božice Izide čija se bista od alabastera čuva u sadašnjoj zbirci u Vidu. Grad je u 5. i 6. st. sjedište biskupije. Naronu je imala najmanje tri crkve ranokršćanskog razdoblja, a najveća se, možda i episkopalna, nalazila na mjestu današnje crkve Sv. Vida. Ostale su bile na lokalitetu Ereševе bare i ispod ceste Vid – Ljubuški, na trasi vodovoda prema Korčuli (NPKL).

Mnogi povjesničari tvrde da je Naronu propala početkom 7. st. kada je počela seoba naroda, no pronađeni su tragovi života i tijekom 8. i 9. st. Čini se da se nakon raspada Zapadnoga Rimskog Carstva Naronu jednostavno ugasila i da se je naronitansko stanovništvo postupno masovno selilo u sigurnije krajeve. Tako je nezaštićen, a nekad moćan grad, pljačkao tko je stigao.

Arheološka istraživanja

Prva je sustavna arheološka istraživanja na području Naronu početkom 20. st. obavljao austrijski arheolog Carl Patsch, kojega se drži za utemeljitelja rimske arheologije u Bosni i Hercegovini. Patsch je bio kustos Zemaljskoga muzeja u Sarajevu (1898.-1919.), a 1904. pozvan je u Vid gdje mu je domaćin bio "otac" hrvatske arheologije don Frane Bulić. Na sastanku je dogovoreno da Patsch vodi istraživanja, a da svi otkriveni spomenici trebaju pripasti splitskome Arheološkom muzeju. Utvrdio je postojanje foruma, zidina i cesta prema Naroni te otkrio mnoge epigrafičke spomenike, novac, miljokaze, amfore i sl. O istraživanjima je napisao dvije knjige, a posebno se ističe studija izdana u Beču 1906.: *Povijest i topografija Naronu*. Kako za

Naronu nije bilo cjelovitog vodiča ili monografije, njegove su knjige, iako na njemačkom, godinama bile jedini pravi izvor. Ipak sada je knjiga znatno više, a i Patschove je tiskao ogranak Matice hrvatske u Metkoviću nakon 90 godina.

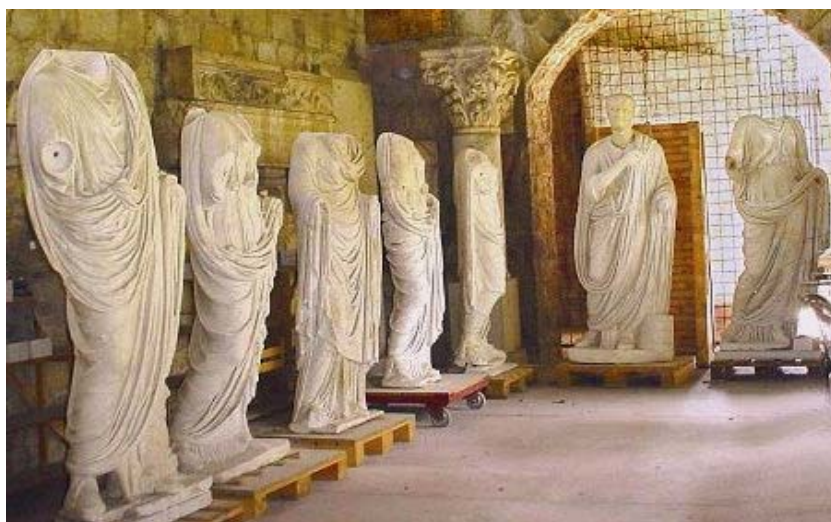
Patsch je uglavnom istraživao okolicu Naronu, a grad su zapravo počeli istraživati Ivan Marović, Frane Buškariol i Nenad Cambi nakon II. svjetskog rata. U središtu Vida otkriven je mozaik uz forum, istraživale su se obrambene zidine i djelomično je otkopana bazilika iz trase vodovoda prema Korčuli. Akademik Nenad Cambi pronašao je 1978. na bivšem forumu glavu cara Vespazijana (iz približno 75.) od bijelog vapnenca. Tit Flavije Vespazijan živio je od 9. do 79., a car je bio (69.-79.) nakon Nerona.

No dosada najveća otkrića na ovom izuzetnom lokalitetu ostvario je prof. dr. sc. Emilio Marin, negdašnji ravnatelj Arheološkog muzeja u Splitu, a današnji izvanredni i opunomoćeni veleposlanik Hrvatske pri Svetoj Stolicu koji je Vid istraživao od 1991. do 1997. U pripremama opsežnih istraživanja odlučeno je da se istraži ono što je dostupno, a da se sve ostalo ostavi za neka sretnija vremena. Definirano je pet ključnih točaka istraživanja: crkva Sv. Vida, starokršćanska crkva u Barama, sklop starokršćanskih bazilika na sjeveroistoku, gradski bedemi te forum koji je sadašnji seoski trg.

Prof. Marin je sa skupinom arheologa najprije istraživao temelje bazilike ispod crkve Sv. Vida u kojoj je otkopan dobro očuvan krsni zdenac, koji se možda rabio i u vrijeme kneza Domagoja. Zdenac je bio oslikan rajskim pticama, ali je zbog plavna terena morao biti zatrpan. Potom je istraživao na forumu, na lokalitetu zvanom Plečaševе štale koji je grad Metković uspio otkupiti od nasljednika. Otkrića na tom mjestu proslavila su Naronu širom svijeta i dovela je među udarne vijesti brojnih novinskih agencija.

Mramorni kipovi u položaju kako su pronađeni

Kipovi nakon restauracije

U samo dvije godine, od 1995. do 1997., istražen je relativno mali hram, s *celom* (svetištem) i predvorjem, na povišenom platou iznad foruma, na mjestu gdje se spaja Donji i Gornji grad. Pronađeno je 16 monumentalnih mramornih kipova (danas se vjeruje da ih je ukupno bilo više od 20) posvećenih caru Augustu i njegovoj obitelji te ostalim rimskim moćnicima i božanstvima. To je najbrojnija skupina rimskih skulptura ikad pronađenih na jednome mjestu i najbolje očuvan augustovski hram na svijetu. Hram je bio posvećen caru Augustu (*Augusteum*), a izgrađen je otprilike 10. godine pr. Kr. kada su u njega postavljene prve skulpture. Uz Augustov je kip pronađen i posvetni natpis carskog namjesnika P. C. Dolabelle, pa se drži da je carev kip, koji je dominirao cijelim hramom, ovdje postavljen 14 godina nakon njegove smrti.

Svi su kipovi bili bez glava, a to je najvjerojatnije učinjeno u 4. st. kada je kršćanstvo postalo službenom religijom. Tada su skulpture dekapitirane i oborene sa zidanih postamentata, a *Augusteum* namjerno porušen. Prostor je negdašnjega antičkog hrama u 6. st. natkriven i preslojen nekropolom, da bi na kraju, kao što je već rečeno, dulje vrijeme služio kao štala. Valja reći da su među kipovima pronađeni brojni natpisi i oni navode terme, Liberov hram, kazalište i druge gradske sadržaje koje još valja i otkriti i istražiti.

Odluka o gradnji muzeja

Otkriće kipova i njihova postupna restauracija i konzervacija u muzejskim radionicama u Splitu nisu ni pošto bili kraj ovoga zanimljivog otkrića. Okrnjenim kipovima pokušalo se pronaći i vratiti njihove glave. Vrlo je brzo utvrđeno da je glava kipa cara Vespazijana konačno "pronašla tijelo" na kojem je i prije stajala. Ali s ostalim skulpturama nije bilo toliko sreće. Ipak prof. Marin se sjetio da je dvije glave iskopao neki

vidonjski seljak u 19. st. i da ih je zamijenio za engleski polucilindar sa slavnim britanskim arheologom sir Arturovom Evansom. Naime tadašnji je dopisnik manchesterskog *Guardiana*, koji je 1878. izvještavao o aneksiji Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske, boravio i u Vidu. Iako će tek poslije postati profesionalni arheolog koji je otkrio Knosos i definirao kretska kulturu, odmah je shvatio o čemu se radi. Dvije su glave (Livijina i Merkurova) postale dijelom njegove privatne zbirke, a njegova ih je udovica 1941. poklonila *Ashmolean Museumu* u Oxfordu gdje je sir Evans dugo godina bio direktor.

Prof. Marin zamolio je muzej da mu pošalju gipsane odljeve glava, kako bi ih mogao usporediti s pronađenim mramornim truplima. No glave se nisu mogle spojiti ni s jednim torzom. Tada je prof. Marin usporedio glave s bezglavim skulpturama koje su dugo stajale podno sruba u zgradi Gradskog poglavarstva u Opuzenu. Za te skulpture pretpostavljalo da su pronađene u Naroni, ali da pripadaju nekom drugom razdoblju.

Ovaj je put rezultat bio zaista senzacionalan. Jedna glava iz Oxforda i tijelo iz Opuzena spojili su se do najsitnijih detalja, poput nabora haljine s tijela koji su se nastavljali i na pridodanoj glavi. Konačno je tako sastavljena Augustova žena, carica Livija Drusilla (58. pr. Kr. – 29. poslije Kr.). U prvom je braku bila žena rimskog vojskovođe Tiberija Klaudija Nerona, majka cara Tiberija i vojskovođe Nerona Klaudija Druza, a udala se 38. pr. Kr. za Oktavijana, budućeg cara Augusta. Ona je za vrijeme Tiberija, kao majka cara, doživjela još veće počasti nego kad je bila carica, a deificirana je 41. za cara Klaudija. U Naroni se snažno štovao njezin kult, a u *Augusteumu* je imala dva kipa – jedan postavljen u Augustovo doba, a drugi (koji je sada ponovno spojen i naziva se "Oxford-

Opuzen Livija") između 14. i 21. godine. Kip je visok 184 cm, tijelo je izrađeno od penteličkog kamena, a glava od mramora iz Parosa.

Kip carice Livije – „Oxford-Opuzen Livija“

Grad Opuzen posudio je Arheološkom muzeju u Splitu torzo, a *Ashmolean* muzej iz Oxforda glavu i obje su posudbe na neodređeno vrijeme. Tako je uspostavljena uspješna suradnja između oxfordskog, kao najstarijega muzeja na sjeverozapadu Europe (1683.), i splitskoga (1820.), kao najstarijega muzeja na jugoistoku Europe. Tu suradnju u političkim i kulturnim krugovima vole isticati i na britanskoj i na hrvatskoj strani. Od svih je restauriranih kipova napravljena velika izložba koja je najprije održana u Splitu (4. V.-15. VI. 2004.), potom u Oxfordu (6. VII.-17. X. 2004.),

Mjesto muzeja prije početka građenja

Zaštićivanje arheoloških ostataka prije početka radova

Barceloni (4. XI. 2004.-30. I. 2005.) i Vatikanu (22. II.-18. V. 2005.), da bi na kraju bila održana u Gliptoteci HAZU u Zagrebu (10. VI.-31. XII. 2005.). Čini se da svi restaurirani kipovi i dalje ostaju u Zagrebu gdje će čekati da bude završena gradnja novog muzeja u Vidu pokraj Metkovića, na mjestu negdašnjega Augustova hrama, točno tamo gdje su i pronađeni.

Naime, veliko zanimanje i publicitet s kojima je pronalazak monumentalnih kipova popraćen u svijetu, potaknuli su ideju o gradnji muzeja u negdašnjoj Naroni. U muzej bi se smjestili svi pronađeni monumentalni kipovi, ali i svi dosadašnji eksponati koji su se nalazili u Arheološkom muzeju u Splitu. Uostalom u prizemlju Osnovne područne škole u Vidu već je i smještena zbirka koja čeka

otvorenje novog muzeja. Odluka je temeljena na spoznaji da muzej može biti poticajan za razvoj turizma, osobito za bezbrojne hodočasnike koji ovuda prolaze prema Međugorju, te da može privući nove goste, što ne bi bio slučaj ni u Splitu, ni u Zagrebu, ni u bilo kojem drugom mjestu. Ujedno će se tako utemeljiti znanstvena i kulturna institucija sposobna da nastavi daljnja istraživanja na ovome velikom arheološkom nalazištu.

Formiranje muzeja na arheološkim nalazištima (tzv. *site* muzejima) relativno je nova pojava u svijetu, unatoč tome što je UNESCO još u pedesetim godinama prošlog stoljeća dao takve preporuke. Takvi su muzeji, posebno u nas, najčešće tek arheološki parkovi, poput Andautonije (Ščitarjeva) kraj Zagreba, Aquae Iasae (Varaždinske Toplice), Nesactiuma (Vizače u Istri) ili Salone. U njima su pohranjeni arheološki ostaci arhitekture i brojni sarkofazi, ali su sitniji nalazi smješteni u drugim muzejima. Predviđeno je da će u naronitanskom muzeju glavna izložbena dvorana biti upravo rimski hram s pronađenim kipovima. Unutar muzeja naći će se i dio rimskog foruma (ispod njega su pronađeni helenistički ostaci) koji se pruža pod hramom, negdašnja kuća Plećaš te lokalitet Gornje njive koji se nalazi na uzvisini iznad hrama. Osim prostora za povremene i stalne izložbe, u staroj će školi biti uređena radionica i mjesto gdje će se čuvati novopronađena arheološka građa.

Natječaj i odabrano rješenje

Sredinom 2001. je raspisan, a krajem listopada zaključen opći anonimni natječaj za izradu idejnoga arhitektonsko-urbanističkog rješenja Muzeja Narona u Vidu pokraj Metkovića. Ocjenjivački sud djelovao je u sastavu: predsjednik Ivan Gabrić, prof. (tadašnji dogradonačelnik Metkovića), zamjenik predsjednika prof. dr. sc. Vladimir Bedenko, Vinko Ivić,

prof., Vladimir Kasun, dipl. ing. arh., Ante Kuzmanić, dipl. ing. arh., Zehra Laznibat, dipl. ing. arh., Eligio Legović, dipl. ing. arh., prof. dr. sc. Emilio Marin i Matko Vetma, dipl. ing. arh. Većinom je glasova nakon šestodnevni rasprava između 37 pristiglih radova prva nagrada dodijeljena radu Gorana Rake, dipl. ing. arh., iz Zagreba. Dodijeljene su i II. (Igor Franić, Zagreb), III. (Vinko i Dinko Peračić, Split) i IV. (Sanja Gašparović, Martina Lulić, Azra Sulljić, Zagreb) nagrada. Ocjenjivački sud je još za tri rada predložio otkup te dodijelio i jedno pismeno priznanje.

Svi su radovi prikazani na izložbi 20. studenoga 2001. u Metkoviću. Opća je ocjena bila da je od pristiglih rješenja odabran najbolji rad i da su u natječaju sudjelovali mnogi renomirani naši arhitekti.

Prvonagrađenim se rješenjem pokušalo, i prema mišljenju mnogih i uspješno, pomiriti negdašnju arhitekturu iz antičkih vremena i današnje okruženje *Augusteuma*, a ujedno natkriti

ostatke hrama. To je rješenje najbolje prilagođeno uskoj parceli koja se stepenasto uzdiže uz padinu brijega te je međusobno uskladilo živo naselje i ostatke dvije tisuće godina staroga hrama. Nije riječ o nametljivom i monumentalnom zdanju koje konkuriira okolnim kućama, već građevini koja se "ugnijezdila" među njih dostižući njihovu visinu, a istodobno postižući visinu negdašnjega hrama. Zgrada slijedi prirodno izdizanje terena i muzej uklapa u pozadinske terase maslinika, vinograda i vrtova koje se uspinju do vrha brijega.

Možda je sve to najbolje objasnio autor u jednom od svojih razgovora s novinarima kada je decidirano izjavio da uopće nije htio graditi kuću, već da je htio prekriti arheološko nalazište koje je bilo pokriveno 1600 godina i uspostaviti prirodnu vezu čovjeka i arheologije.

Projektom je bio vrlo zadovoljan i istraživač Narone i član ocjenjivačkog suda prof. dr. sc. Emilio Marin. On također smatra da se odabrani

projekt najbolje uklopio u postojeći arheološki lokalitet i u selo te da reproducira ruralni krajolik, tipičan za Dalmaciju, gdje se terasasto prožimaju kamen i zemlja.

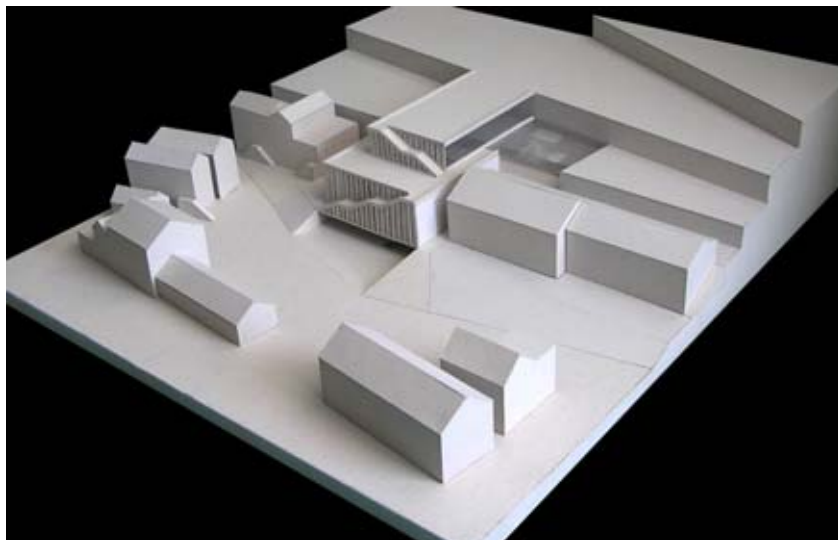
Zagrebački arhitekt Goran Rako rođen je u Imotskom 1952. Autor je brojnih nagrađenih rješenja, od kojih je najpoznatija I. nagrada za Kongresni centar u Nari u Japanu. Kao suradnik projektnog ureda *Konstruktor* bio je jedan od projektanata bolnice Nova Bila. Od 2000. je predavač, a od 2002. docent na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu. Za projekt stambene zgrade B u Rijeci dobio je 2003. nagradu *Viktor Kovačić* za najbolju izvedenu kuću u prethodnoj godini. Projektirao je stambeno naselje Den Bosch u Nizozemskoj i Muzej egipatske umjetnosti u Kairu. Izlagao je na izložbama i održavao predavanja u zemlji i inozemstvu. Trenutačno mu se osim Muzeja Narona izvodi dječji vrtić u Sesvetama i Trgovački centar u Tkalčičovoj ulici u Zagrebu. Član je predsjedništva Udruge arhitekata Hrvatske i vlasnik projektnog ureda.

S projektantom Goranom Rakom, dipl. ing. arh., razgovarali smo nedavno u sjedištu njegove tvrtke *Radionica arhitekture* d.o.o. u Zagrebu koja je za investitore Ministarstvo kulture i grad Metković izradila i glavni projekt. Glavni je projektant dakako Goran Rako, projektant suradnik Nenad Ravnić, dipl. ing. arh., a projektant konstrukcije Branko Galić, dipl. ing. građ., iz Zagreba.

Osnovna je namjena muzej *in situ*, dakle muzej iznad nalazišta rimskih ostataka Augustova hrama i to je središte zgrade u koje će se skulpture postaviti onako kako su uvijek stajale. Ostali su prostori namijenjeni prikazivanju predmeta pronađenih u okolnim nalazištima, a njih se u budućnosti očekuje pravo obilježje jer su istraživanja Narone zapravo na početku. Predviđeno je da muzej bude središtem budućih istraživanja.

Situacija Muzeja Narona prema prvonagrađenom radu

Maketa muzeja

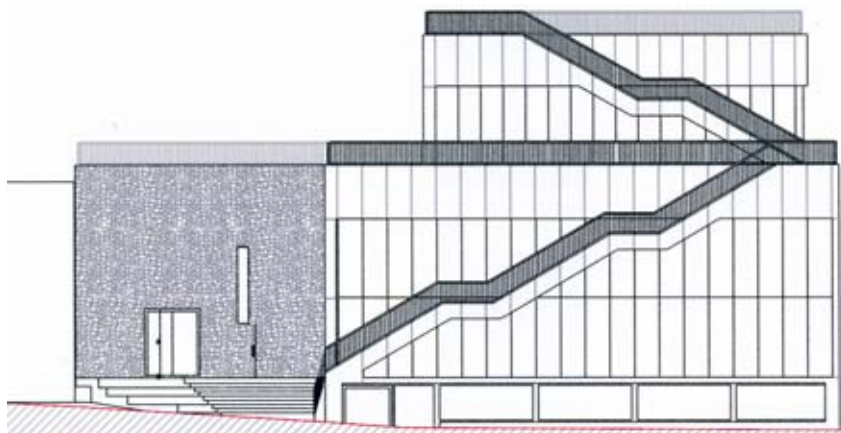

Jedan od uzdužnih presjeka kroz građevinu

Svi su ostali sadržaji rješavali tako da služe glavnoj funkciji - servisi su smješteni u podrumu, uredi na katu i sl. Posebna je pozornost posvećena vanjskim prostorima gdje stubišta vode s terase na terasu, a s vrha se pruža pogled na cijelu dolinu Neretve. Građevina ima samo jedno vidljivo pročelje, ono istočno prema trgu; južno i sjeverno uvučeno je među postojeće kuće, a zapadno je ugrađeno u teren.

Osnovni su nosivi sustav čelični stupovi, a armiranobetonski zidovi i ploče rabe se na dijelu građevine ispod nulte nadmorske visine ili kao protu-potresna ukruta. Pod je uglavnom zatečeno tlo, dakle iskopine, suhozidi ili mozaik. Iznad tla će se postavi-

ti pocinčana čelična rešetka, kako bi posjetitelji uvijek mogli vidjeti ono što se ispod njih nalazi. Podovi terasa bit će od grube kamene ploče uto-

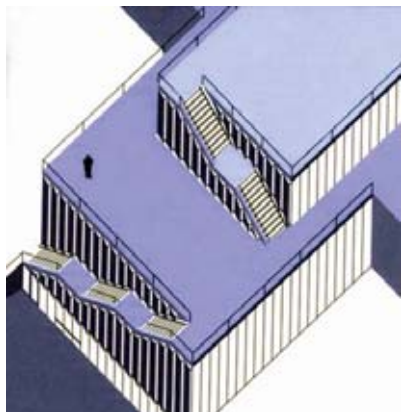

Istočno (glavno) pročelje muzeja

pljene u beton, a pročelja pokrivena fasadnim pločama od eternita. Svi će se instalacijski uređaji nalaziti u spušenom stropu od gipsanih ploča. Veliki će otvori na glavnim prostorijama muzeja biti od aluminijske bravarije, a oni manji na južnom pročelju bit će zaštićeni drvenim škurama.

Iako će izvana izgledati prilično neupadljivo, unutrašnjost će biti klimatizirana, kompjutorski osvijetljena i sl. Najviše se pažnje poklanjalo zatečenim mjerilima, odnosima s malenim naseljem i njegovim skučenim seoskim trgom. Zapravo, otkrio nam je ing. Rako, najviše je problema bilo kako jednu relativno veliku građevinu, razvijene površine veće od 1000 m², uklopiti u malo selo. Stoga se ona u vertikali i čini malenom, a ta je mimikrija i pomogla da projekt dobije prvu nagradu.

I boje će biti prigušene i neutralne da bi se što više približile sivom kamenu i okolnim zgradama. Boje eternita zapravo su pomalo šarene i sive. Staklo, posebno na istočnom pročelju gdje ga ima najviše, bit će prigušeno eternitskim brisolejima jer je izuzetno važno da sunce izravno ne uđe u unutrašnjost muzeja. Pocinčane rešetke imat će rupice za gledanje, a za žene s visokim potpeticama bit će predviđene papuče. Dugo je razmišljao hoće li se na unutrašnjim prolazima opredijeliti za staklo. Ipak presudilo je to što se svako staklo

Prikaz terasa

nakon duže uporabe izliže i postane mutno, a u slučaju kiše vrlo klizavo i opasno. Neki su mu zamjerali što vanjska stubišta vode na krovne terase, međutim bili su odlučujući lijep pogled i činjenica da će se na krovu i na zapadnome i sjevernom dijelu parcele moći izlagati veliki kameni fragmenti.

U muzej će biti ugrađena i velika kranska dizalica jer je dosadašnje iskustvo pokazalo da ima mnogo zanimanja za izlaganje skulptura na nekim drugim izložbama širom svijeta. Kako se radi o golemim skulpturama, one će se na kamione utovarivati i istovarivati s pomoću dizalice. Tome je prilagođen i veliki kolni ulaz na glavnome pročelju.

Arhitekt Goran Rako nam je rekao da je najveća dobit ovakvog rješenja u tome što se oblik odmah može primijeniti i na nekom drugom arheološkom nalazištu na području Vida, ako buduća arheološka istraživanja pronađu nešto novo što je potrebno posebno zaštititi i prikazati posjetiteljima. Takvo oblikovanje ne slijedi težnje sadašnje pompozne muzejske arhitekture u svijetu, već pokušava nekako biti domaće i biti nalik mjestu na kojem je nastalo.

Na gradilištu muzeja ima mnogo problema, ističe arhitekt Rako, a najveći je skučenost građevne čestice na kojoj je 80 posto površine pod arheološkim nalazima, a na preostalim 20

posto valjalo je smjestiti svu potrebnu tehničku opremu. Stoga se podrum morao kopati u čistoj stijeni, ali tu je barem sigurno da nema nikakvih arheoloških tragova. Od prihvaćanja idejnog rješenja do danas srušena je jedna napuštena zgrada s južne strane. Plan je da se tu sruši još jedna zgrada i u njoj uredi prostori za goste i kustose.

Razgovor s glavnim projektantom Muzeja Narona završili smo pohvalama koje je on izrekao na račun izvođača, tvrtke *MGA* d.o.o. iz Metkovića. Rekao nam je da je prezadovoljan i radom i kvalitetom dosad izvedenih radova, a posebno dobro surađuje s glavnim inženjerom s kojim je često u kontaktu. Redovito ga izvješćuje o svim problemima te međusobno izmjenjuju skice s mogućim rješenjima. Nerijetko prihvaća i prijedloge koje mu izvođač predloži.

Posjet gradilištu

Upravo je glavni inženjer gradilišta Blažko Mijić, dipl. ing. građ., iz *MGA* d.o.o. bio domaćin pri našem posjetu gradilištu Muzeja Narona u Vidu koji se sve više pretvara u predgrađe Metkovića. Od njega smo saznali da im je investitor grad Metković, a da se gradnja financira preko Ministarstva kulture koje je ovaj muzej svrstalo među svoje prioritetne projekte. Posao su dobili na javnom nadmetanju, nadzor obavlja *Interkonzalting* d.o.o. iz Zagreba, a glavni nadzorni inženjer je Boris Mostarčić, dipl. ing. arh. Surađuju i s Konzervatorskim odjelom u Dubrovniku, a najčešće su to Žana Bača, prof. i Zehra Laznibat, dipl. ing. arh.

Saznali smo da su radovi počeli u rujnu 2004., iako je ta godina u raspisivanju natječaja za idejno rješenje nerealno bila spominjana kao godina u kojoj će muzej već biti otvoren. Odmah se započelo s rušenjem kućice s južne strane gradilišta, pa su započeli i problemi s arheološkim nalazima. Naime pronađena je rimska taberna s mozaikom koji se morao posebno restaurirati i zaštititi, pa je stoga i trebalo usklađivati projekt. Paralelno su tekli i radovi pa su u siječnju 2005. počeli s izvedbom temelja. Zapravo najprije je na gradilištu trebalo daskama od oštećenja zaštititi sve zatečene antičke zidove. Svi su obloženi daskama, a neke je valjalo i dodatno osigurati.

Pogled na gradilište krajem 2005.

Detalj s gradilišta iz siječnja 2006.

Izvođač je dosad vrlo dobro surađivao s projektantom i tu nije bilo nikakvih problema jer su se jedni drugima prilagođavali. Zapravo su pri kraju s betonskim radovima, a očekuju da će za desetak dana ugraditi čeličnu konstrukciju koju su izradili u radionici. I tu je došlo do određenih promjena. Projektant je predvidio rešetkaste nosače, a izvođač je predložio jednostavnije i praktičnije rješenje – "I" nosače. To je odmah prihvaćeno, posebno stoga što novo rješenje ne utječe na sigurnost, funkcionalnost i estetiku.

Imali su u početku mnogo problema s podzemnom vodom. To su rješavali injektiranjem, a dijelom i betoniranjem pod vodom. Za iskope u kamenu služili su im pile i sajle što se rabe u kamenolomima jer su kopali u čistoj stijeni.

No sve je to vrlo pipav posao koji zahtijeva mnogo pažnje i strpljivosti, žali nam se ing. Mijić. Zbog osjetljivosti mjesta na kojem se gradi nisu se smjeli rabiti nikakvi strojevi koji proizvode vibracije. Stoga su se temelji najčešće morali kopati ručno, a svako je miniranje bilo unaprijed isključeno. Zato na ovom složenom gradilištu radi samo desetak radnika,

od kojih je većina iz Vida jer tvrtka uglavnom zapošljava domaće stanovništvo.

Prema planu svi radovi moraju biti završeni do 1. kolovoza 2006. Potom slijedi uređivanje prostora i eksponata, tako da se otvorenje novog muzeja može očekivati tek krajem 2007. ili tijekom 2008. godine.

S ljubaznim ing. Blažkom Mijićem, inženjerom koji iza sebe ima bogato

konstruktorsko iskustvo, razgovarali smo u privremenim prostorijama koje su smještene na budućem parkiralištu za posjetitelje muzeja, na drugoj (lijevoj) strani Norina. S njim smo obišli i cijelo gradilište i sve njegove detalje. Daske koje štite ostatke zidova već su pomalo počele popuštati, ali će ipak izdržati do kraja radova. Razgledali smo i dio arheoloških ostataka koji će ostati izvan muzeja sa sjeverne strane građevine je će i taj prostor ubuduće biti izložbeni prostor na otvorenome.

Razgledali smo i muzejsku zbirku u Osnovnoj školi u Vidu. Tamo smo zatekli dvije mlade restauratorice Vikicu Katić, dipl. konz. rest., i Marijanu Milko, dipl. konz. rest., koje rade na obnovi mozaika. Obje su iz Dubrovnika, a već su pola godine zaposlenice tvrtke MGA koja ih je angažirala da radovi budu što prije završeni. Taj je posjet ujedno bila prilika da razgledamo dio eksponata iz budućeg muzeja.

Dok smo se vozili prema Metkoviću i prema radionici u kojoj se izrađuju čelični nosači, ing. Mijić nam je priznao da je posao restauriranja ipak mnogo mukotrpniji i da ga sam nikada ne bi mogao raditi. U hali su se

Izrada čeličnih nosača u radionici

obavljali posljednji radovi na čeličnim nosačima, a Dragoljub Čuljak, stroj teh., voditelj izrade čeličnih nosača nam je rekao da je već dogovoren i njihov prijevoz do gradilišta. Među nosačima smo zamijetili i dizalicu koja je također spremna za ugradnju.

Na kraju smo htjeli nešto saznati o tvrtki MGA d.o.o. o kojoj smo i prije čuli mnogo pohvala. Zapravo o razlozima tolikih pohvala već smo pitali i ing. Mijića, ali nam on zbog svoje skromnosti ništa nije želio reći. Stoga smo razgovarali sa Željkom Glavinićem, građ. teh., direktorom i vlasnikom tvrtke. On drži da je tajna u tome što se trude kvalitetno i bez obzira na novac završiti posao. Ima naime mnogo tvrtki koje čim "zaškripi" s prvom situacijom odmah zaustavljaju radove. Oni se trude svakako završiti radove, a novac za isplatu uvijek se pronade. Ujedno se trude da do kraja izvedu sve ono što je projektom predviđeno. Tako su i na ovom gradilištu, samo da ubrzaju radove, sami otkupili kuću koju je trebalo srušiti, a što im je Ministarstvo poslije namirilo. Iz istog su razloga zaposlili i konzervatorice.

Tvrtka ima 140 zaposlenih, a rade u mnogim mjestima na obali i otocima. Često rade u Dubrovniku, a sada i u Rovinju. Tvrtka MGA d.o.o. pripada uspješnijim tvrtkama Dubrovačko-neretvanske županije, a druga je po veličini u Metkoviću. Trude se da budu što kvalitetniji i uspješniji. Zaposlenici su, čini se, vrlo zadovoljni, a uočili smo da se mahom radi o mlađim radnicima. Nastoje ne dugovati kooperantima i dobavljačima, a pripadaju i među najopremljenije, posebno s računalnom tehnologijom. Direktor Glavinić ujedno misli da je tajna uspjeha ove tvrtke koja djeluje od 1998. i u tome što imaju vrlo dobro organizaciju.

Razgovor smo zaključili o troškovima građenja novog muzeja na koji su svi u dolini Neretve izuzetno ponosni. Ugovorena je cijena od 13,2

milijuna kuna, ali očekuje da će se troškovi povećati na više od 16 milijuna.

Napomene na kraju

Za kraj smo ostavili nekoliko napomena koje je, držimo, ipak nužno izdvojiti. Naime dolaskom pred gradilište potpuno smo razumjeli što je ing. Gorana Raku nagnalo da u popratnom tekstu svog idejnog rješenja stanje postojeće izgradnje nazove stilskom zbrkom koja se čini kao da ju je voda nanijela. To zaista stoji jer su među stare kamene zgrade, rađene bez ikakva plana, ali s primjetnom dozom mjere i skromnosti, praktički utrpane nove bijele i ožbukane kuće, potpuno u neskladu s postojećim zgradama, a još više u neskladu s jednim od naših najvrjednijih arheoloških nalazišta. Takve se kuće, glomazne i nespretne, nalaze i na glavnom trgu, a uočili smo da se nove grade i na drugim stranama ovoga malog i drevnog sela. To je i razumljivo jer se eto za očekivani procvat turizma ljudi unaprijed pripremaju.

No upravo nas to uvjerava da mi još nismo razradili koncepciju kako sačuvati i što bolje iskoristiti vrijedan arheološki lokalitet, posebno kada je naseljen. Zaštita, neovisno radi li se o kulturnom ili prirodnom lokalitetu, svakako ograničava ljude kojima se ništa ne nudi za naknadu. Stoga im se život sastoji od golemih ograničenja koja pokušavaju razriješiti kako znaju i umiju.

U slučaju Vida, koji je zaštićeniji arheološki lokalitet već više od tri desetljeća, sve je to još žalosnije jer, prema tvrdnjama prof. Marina, još nije istraženo ni 5 posto sadržaja. Stoga je zaista pitanje kako su u njemu mogle nicati nove i stilske neprikladne kuće, za koje je nevažno jesu li građene s dozvolom ili bez nje. Arheološko je nalazište nacionalno dobro koje je potrebno odgovarajuće zaštititi, a to se može učiniti samo zabranom gradnje i prodaje. Kupac

bi smjela biti samo država koja bi kuće potom mogle rušiti, a materijal i prostor ispod njih temeljito istraživati, onda, prema potrebi, i ponovno izgraditi.

No ljudima je u zamjenu trebalo nešto i dati. Možda ponuditi u blizini zamjenski prostor gdje bi mogli graditi nove i suvremenije kuće ili im u nuditi već izgrađene kuće. Mnogi bi se između stroge zabrane i potpune slobode ipak opredijelili za odlazak. S onima koji bi ipak ostali, jer takvih bi uvijek bilo unatoč svim zabranama, ne bi bilo nikakvih problema. Postojalo bi čvrsto jamstvo da svojim radovima ništa dodatno neće ugrožavati ili oštećivati.

Razumljivo da su moguća i mnogo "mekša" i "pitomija" rješenja. Kada se neka obitelj, primjerice, odluči rekonstruirati ili dograditi svoju kuću, trebala bi se obratiti konzervatorima radi osiguranja posebnoga zamjenskog smještaja, u selu ili izvan njega. Potom se kuća ruši i temeljito istražuje, a obitelji pripremi projekt izgradnje koji značajno ne bi mijenjao stil bivše zgrade. Prema potrebi gradnju bi se moglo pomagati građevnim materijalom ili novcem, a osnovna je ideja da gradnja kuće u Vidu ne bi smjela biti skuplja od bilo koje druge. Mogućnost da se na mjestu kuće pronade neki novi *Augusteum* (gdje bilo kakva gradnja ne bi dolazila u obzir) mogla bi se otkloniti sondažnim istraživanjima. Uostalom takva bi istraživanja trebala biti obveza svih sadašnjih stanovnika Vida.

Stoga bez sustavnog rješenja pomalo patetično izgleda od svih dobro prihvaćeno rješenje novog muzeja koje se u skućenim uvjetima nastoji prilagoditi okolini koja se nekontrolirano mijenja. Uza sve to cijene zemljišta "divljaju" i time dodatno ugrožavaju nastajanje jednoga kulturnoga i turističkog sadržaja na kojemu se, čini se, ne bez osnove, temelji prosperitet cijeloga tog kraja.

Gradilišta

Trebalo bi ipak nešto pokušati što prije učiniti. Pritom bi potpuna zabrana bilo kakvih novih radova, neovisno o postojećim planovima, bila najnužnija mjera. Ujedno bi valjalo zabraniti prodaju bilo kakvih nekretnina, osim kada je kupac država koja to svoje pravo ne bi smjela zloupotrebljavati. Nelegalno izgrađene zgrade također bi valjalo smjesta

srušiti, a one s valjanim dozvolama poticati ili natjerati da barem pročelja oblože kamenom i da kuće svedu u odgovarajuće gabarite.

Zna se da su još u vrijeme Mletačke Republike artefakti iz Narone bili na velikoj cijeni te da su njima u Italiji opremljene mnoge zgrade i vile. No čini se da unatoč našoj nespretnosti i

neorganiziranosti, ipak nije sve tako crno. Narona je dosad sačuvana zahvaljujući riječnim nanosima i odronima zemlje s vrha brda koji su pokrili vrijedne arheološke lokalitete. Buduća istraživanja valja usmjeriti prema sadašnjim močvarnim predjelima jer tamo ionako nitko ne želi ništa graditi.

Branko Nadilo